

Peter Widén

Kommer kapitalismen att återupprättas?

Ur *Röda Rummet* nr 1 2016

När Barack Obama den 28 mars landade på kubansk mark var det en historisk händelse. För första gången sedan Calvin Coolidge 1928 gjorde en amerikansk president ett statsbesök på ön, ett kvitto på den rådande islossningen mellan länderna. Republikanerna i USA:s kongress hindrar dock fortfarande hävandet av den handelsblockad som råder sedan 1962. Vad kommer att hända nu på Kuba? Från USA:s sida är det inte några altruistiska avsikter som ligger bakom öppningen. Hur kommer det kubanska ledarskapet att tackla stormaktens anstormning? Med teorin om övergångssamhällen som analysverktyg försöker Peter Widén få grepp om den aktuella processen.

Det är naturligtvis en seger för kubansk diplomati att Obama besöker Kuba, frigivandet av de fem spionanklagade kubanerna, att flyg och båttrafik upprättas mellan Kuba och USA, liksom det faktum att USA:s president vill lyfta blockaden, även om han nu hindras av den republikanska majoriteten i kongressen. Men allt detta utspelas mot bakgrund av Kubas ekonomiska reformer eller ”uppdateringar” som kubanerna själva kallar dem. Vad är på väg att hända? Hur bör socialister se på marknadsreformerna? Vad har den härskande klassen i USA och andra imperialistiska stater för målsättningar gentemot Kuba? Vi kommer att försöka svara på en del av dessa frågeställningar men låt oss börja med några tankar om de ekonomiska ”uppdateringarna”.

Reformerna

Det råder ingen tvekan om att de ekonomiska förändringar som planeras på Kuba och som börjat införas är av betydande karaktär. Hundratusentals statliga jobb ska bort och många har redan avskedats. Tanken är att de ska arbeta som privat anställda och som egenföretagare. Redan befinner sig cirka 25 procent utanför den statliga sektorn, alla har inte lyckats få jobb. Arbetslösheten är uppe i 3,5 procent, 16 procent av de anställda inom hälsovården har sagts upp. De sociala utgifterna sjönk i relation till BNP från 37 till 27 procent under perioden 2007-2013. Pensionsåldern höjdes med fem år, från 55 år till 60 för kvinnor och från 60 till 65 för män. Subventionerna till vissa produkter fasas ut. De statliga företagen får rätt att själva förhandla om löner. Fler och fler löner knyts till ”arbetsprestation” – ackord och andra prestationsbaserade system. De statliga företagen får också rätt att själva disponera 50 procent av vinsten, att sälja vad de producerar utöver planen på marknaden och själva sätta priserna på detta överskott. Bidrag till åldrade medborgare dras in om deras egna familjer tar hand om dem. Vårdcentraler stängs och vårdpersonal sägs upp. Målsättningen var att 1,8 miljoner personer skulle jobba som egenföretagare 2015. Denna målsättning har man dock inte uppnått. I slutet av 2012 hade cirka 365 000 statligt anställda fått lämna sina jobb.

En viktig förändring är den planerade frizonen i hamnstaden Mariel (Zona Especial de Desarrollo Mariel). En ny lag för utländska investeringar har också antagits. Utländska investerare behöver inte betala personlig inkomstskatt och inte heller arbetsgivaravgifter. Företaget får under åtta år befrielse från bolagsskatt. De utländska företagen kan dock inte direktanställa kubansk arbetskraft. Man kommer att få hyra in arbetare från en statlig agentur och betala till den kubanska staten som sedan betalar ut lönerna. Det första USA-ägda företaget som kommer att bedriva direkt produktion på Cuba är det Alabama-baserade CleBer LLC som ska tillverka tusen mindre traktorer per år i en anläggning inom specialzonen Mariel.

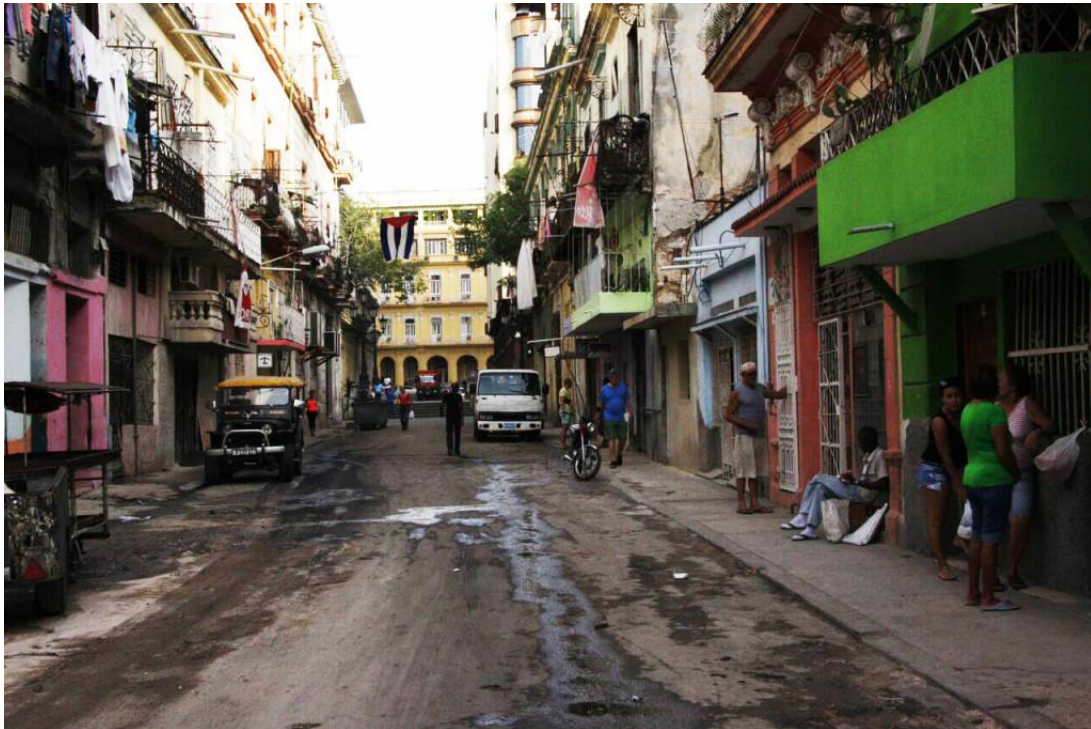
Den kubanska statsägda planekonomin uppstod när USA vägrade raffinera sovjetisk olja och revolutionärerna beslutade att exproprierade de amerikanska företagen. De USA-ägda sockerplantagerna och andra anläggningar överfördes i det kubanska folkets ägo. Den kapitalistklass som kontrollerat ön socialt, ekonomiskt och politiskt fick se sig överkörd, därav det hat som delar av USA:s kapitalistklass, liksom de i exil gående kubanska borgarna, ger uttryck för.

Den kubanska vägen proklamerades som socialistisk

Sovjet och östblocket blev revolutionens ekonomiska samarbetspartner. Den revolutionära regeringen satte dock sina förhoppningar till den socialistiska revolutionens spridning, främst på den latinamerikanska kontinenten. Undertecknad var själv på Kuba 1968 och kan vittna om den optimistiska stämning som rådde, och hur en öppen kritik mot Sovjetunionen, som inte ville stöda de olika försöken till gerillauppror i Latinamerika, frodades. Mot den sovjetiska så kallade socialismen ställdes Che Guevaras teser om att skapa "den nya människan". Socialismen skulle byggas genom att människor lämnade snäv egoism bakom sig för att i stället arbeta för allas välfärd. "Kommunismen kan inte skapas med kapitalistiskt tänkande" var Ches tes. Materiella incitament skulle ersättas med revolutionär moral.

Efter det misslyckade försöket att nå en sockerskörd på 10 miljoner ton slog den kubanska regeringen in på en mer sovjetisk modell i början av 70-talet. En realitet var naturligtvis att Kuba verkligen behövde samarbetet med COMECON. (Östblockets institution för ekonomiskt samarbete). En modern socialism som kan ge ett bättre liv för människorna kräver ekonomiskt och tekniskt internationellt samarbete. En isolerad ö kan inte producera och utveckla allt. Behovet av att upprätthålla det ekonomiska samarbetet med Sovjetunionen ledde också Fidel Castro till det ödesdigra beslutet att acceptera den sovjetledda ockupationen av Tjeckoslovakien 1968 – det Tjeckoslovakien som höll på att utvecklas till en socialistisk demokrati i mitten av Europa. Sovjet och de andra Warszawapaktsländerna anklagade Dubcekregeringen för att vilja införa kapitalism. Sanningen var att regeringen i Prag ville genomföra marknadsreformer som var långt mildare än de som nu planeras i Havanna. De marknadsreformer som nu genomförs på Kuba har naturligtvis skapat debatt bland socialister världen över. Det finns de som menar att vi här kan se början på en kinesisk eller vietnamesisk utveckling, det vill säga att kapitalismen återupprättas trots att dessa stater

fortfarande kallar sig socialistiska och att ett ”kommunistiskt parti” sitter vid rodret. Det finns andra, som den argentinska ekonomen Claudio Katz, vilka menar att de på Kuba planerade reformerna är helt nödvändiga. Ekonomiskt och teknologiskt samarbete är nödvändigt och Kuba måste tillåta privata investeringar.

De som resonerar som Katz pekar på bolsjevikernas införande av NEP (Nya Ekonomiska Politiken) 1921 som en historisk parallell. Efter inbördeskriget, då bolsjevikerna genomfört allomfattande nationaliseringar, helt enkelt för att kunna göra nödvändiga prioriteringar under kriget (”krigskommunismen”), tilläts bönderna återigen att producera för marknaden och privata företag accepterades, främst inom distribution och handel. En stor majoritet av partiets medlemmar var för införandet av NEP. Trotskij och andra pekade dock på att även om NEP var nödvändig, så skulle politiken leda till att spänningarna ökade i det sovjetiska samhället. Rika bönder och företagsägare skulle komma att ackumulera kapital och klassmotsättningarna komma att skärpas. Därför var det nödvändigt att stödja fattigbönder och arbetare och hela tiden stärka den socialistiskt planerade delen av ekonomin. Stalin, Bucharin med flera negligerade helt denna aspekt. Bucharin myntade till och med parollen ”Berika er!” riktad till kulakerna – benämningen på den välbärgade delen av bönderna som till och med kunde anställa fattigare bönder som arbetskraft. Resultatet blev att de välbärgade bönderna mot slutet av 20-talet hade nått en sådan ekonomisk tyngd att de ekonomiskt kunde strypa städerna. Stalin-fraktionen greps då av panik och den besinningslösa tvångskollektiviseringen blev deras svar. En ”kollektivisering” uppifrån istället för den gradvisa kollektivisering med fattigbönderna som social bas som Trotskij föreslagit.

Övergångssamhället

Claudio Katz har naturligtvis helt rätt i att den socialistiska revolutionen inte kan frambesvärja ett socialistiskt samhälle med omedelbar verkan. Den belgiske marxistiska ekonomen Ernest Mandel påpekade ofta att den socialistiska revolutionen måste följas av ett stadium som han kallade ett ”övergångssamhälle”, ett samhälle i skiftet från kapitalism till socialism. En sådan samhällsformation menade Mandel innehåller flera produktionsätt. Den är en ”blandekonomi”, men inte vilken blandning som helst. Planen, den socialistiska sektorn, måste dominera om hela samhället ska röra sig i riktning mot alltmer socialism. Det finns

andra ”blandekonomier”, de svenska socialdemokraterna använde detta begrepp för att distansera sig mot sovjetisk planekonomi, men också mot ren otyglad kapitalism. Och inte bara Sveriges ekonomi, utan många västeuropeiska ekonomier var ”blandekonomier”, och då inte bara med en stark traditionell offentlig sektor (sjukvård, skola med mera.) utan också med en stor del av näringslivet i statens ägor: järnväg, gruvor, stålverk, hamnar, och så vidare. England efter andra världskriget är härvidlag ett typiskt exempel. Men varför var då inte dessa samhällen ”övergångssamhällen” i den av Mandel anförda betydelsen? Helt enkelt därför att den nationaliserade delen inte dominerade och ofta var även de förstatligade verksamheterna underkastade marknaden. De producerade för vinst och marknad – värdelagen styrde ekonomin. Vissa verksamheter i dessa västeuropeiska länder var emellertid undandragna marknadens och profitjaktens villkor, exempelvis den svenska sjukvården. Det är en av anledningarna till nyliberalernas frenetiska attacker för att privatisera och dra in dessa sektorer i marknadssystemet, för att därmed skapa nya jungfruliga marker för profitjakt.

Lenin påpekade också att Sovjetunionen under hans tid var just en blandning av olika produktionssätt. Han pekade ut fem olika produktionssätt. Först den socialistiska sektorn som var statsägd och planerades utifrån samhällets behov. Den andra var kapitalistisk och bestod av privata företag som fortsatte och att verka (speciellt under NEP) och vars kunskap och teknologi Sovjetunionen behövde men ännu inte behärskade. Ett tredje var vad Lenin kallade statskapitalism, företag som ägdes av staten men som verkade på marknaden som ett vanligt kapitalistiskt företag. Ett fjärde var den småborgerliga produktionen, alla självägande bönder och egenföretagare. Och dessutom påpekade Lenin fanns det fortfarande människor som levde i förkapitalistiska samhällen, jägare, nomadiska renskötare, och så vidare. Den sovjetiska samhällsformationen bestod alltså av en rad produktionssätt. Men skulle denna samhällsformation kunna röra sig i riktning mot alltmer socialism måste det socialistiska elementet, produktion för behov, dominera. De kapitalistiska elementen utvecklar naturligtvis sin egen dynamik och söker dominans. Därför är övergångssamhället inte bara en samexistens mellan olika ägarformer. Det är också en kamp. Om de kapitalistiska elementen kommer att stärkas och till slut dominera, då upphör samhället att vara ett övergångssamhälle. Det är i detta perspektiv man bör se det som händer på Kuba

Den ”revolutionära offensiven” i slutet av 60-talet, när småföretag och butiker förstatislades och Kubas ekonomi massivt socialiserades, kan i backspegeln ses som ett misstag. Staten tog på sig en administrativ roll som accelererade byråkratisering och tungroddhet, men samtidigt måste man ha i minne att detta skedde i en epok då man trodde att enskilda företagare kunde utgöra en bas för kontrarevolutionen (invasionen vid Grisbukten skedde i april 1961), när kontrarevolutionära grupper var aktiva med bland annat sprängattentat. Totalsocialiseringen, kombinerat med att Kuba på 70-talet alltmer kopierade den sovjetiska planeringsmodellen, är en viktig förklaring till de byråkratiska problemen och den ekonomiska stagnationen. År 1968 levde tron på snabba revolutionära genombrott i Latinamerika, upprättandet av vänsterregimer som skulle kunna bryta Kubas isolering. Detta, kombinerat med Che Guevaras vision om den nya människan, om att bygga socialismen med ett folk som tänkte solidariskt och oegenlyttigt, gjorde också socialiseringsoffensiven till en logisk del i kampen. Vad hade hänt om Kuba hade fortsatt att tillåta en större privat sektor? Vi kan naturligtvis inte ge ett säkert svar. Hade denna privata sektor kunnat växa och kombinerat med imperialismens tryck underminerat det socialistiska uppbygget? Eller hade den socialistiska sektorn baserad på massornas stöd kunnat dominera och accelererat den socialistiska utvecklingen. Skulle den kubanska regeringen i ett tidigare skede kunnat ta initiativ för att ge utländska företag koncessioner och därmed få tillgång till teknologiskt kunnande och produkter? Vad vi kan se är att den kubanska ledningen nu definitivt ser det som nödvändigt att acceptera en marknadsstyrd del av ekonomin och att man också ser en nödvändighet av utländskt kapital. Det är naturligtvis så att socialismen kräver internationellt utbyte. När Sovjetblocket rasade samman minskade den kubanska BNP:n med 35 procent. Kuba måste idag söka utbyte med den kapitalistiska världen.

Övergång baklänges

Vi kan alltså se ett övergångssamhälle med en betydande del av ekonomin utanför den socialistiska sektorn växa fram. Det kubanska ledarskapet försäkrar att den socialistiska sektorn ska fortsätta att dominera och bestämma samhällsutvecklingen. Det är bra och vi har ingen anledning att misstänka att de menar något annat. Men samtidigt är det så som Trotskij påpekade vad gällde NEP att ett övergångssamhälle inte bara är en samexistens mellan produktionssätt utan också en kamp mellan dem. Och här måste vi påpeka en oerhört viktig faktor gällande det som nu sker på Kuba. När Mandel skissade övergångssamhällets problematik utgick han från det logiska fallet att en arbetarregering tar över i ett kapitalistiskt land, socialiserar de tunga delarna och försöker utifrån detta bygga socialismen. Arbetarklassen blir den sociala bas som kan driva på denna utveckling, radikaliserar politiken och öka den socialistiska sektorns omfattning. I Kubas fall går man baklänges; från en närmast totalsocialiserad ekonomi (förutom bondekooperativ) till en modell med en stor del av tjänstesektorn privatiserad och med inflöde av utländskt kapital även i den materiella produktionen. Skillnaden gentemot 1968, då det kubanska samhället var genomsyrat av revolutionär entusiasm, är fundamental. Idag är stora delar av befolkningen efter mer än 50 års blockad, varubrist och byråkratisk administration uttröttad. Lägg därtill den fruktansvärda ekonomiska period det kubanska folket fick genomlida efter sovjetblockets sammanbrott då det tidigare handelsrelationerna på kort tid bröt samman. 1968 var den socialistiska staten i ett betydligt bättre läge för att kunna hantera existensen av en privat minoritetssektor, den stora majoriteten skulle varit ett aktivt värn för den socialistiska sektorns dominans och tillväxt. Men idag ska man gå baklänges. Det är staten som tar initiativ för att folk ska lämna den socialistiska sektorn och bli egenföretagare. Det är staten som inte bara accepterar kapitalistiska företag som i 20-talets Sovjet, det är den kubanska staten som bjuder in dem från utlandet. Samtidigt vet vi att den kapitalistiska sektorn inte bara snällt kommer att verka på en

av regeringen önskad nivå. Kapitalism är dynamisk. Vi kommer att få se kamp mellan produktionssätten. Regeringen säger att den socialistiska sektorn ska dominera – bra, men det räcker inte, det handlar inte om ett fixerat tillstånd. Den privata sektorn kommer dessutom att ha ett mycket aktivt stöd från imperialismen. USA:s mål är nu som tidigare utplåning av det socialistiska exemplet.

Vilka inhemska krafter kommer att verka för kapitalismens dominans? Dels kommer den privata sektorn att generera kapitalistiska strävanden; kubanska kapitalister, precis som kinesiska, kommer att stiga fram – och dessutom med utländskt kapitalistiskt stöd. Hur är det inom själva statsapparaten? Den kubanska regeringen har själv inte gjort någon hemlighet av att den kubanska administrationen lider av byråkratiseringsproblematik. Vi kommer med all sannolikhet att få se att en del av administrationen lierar sig med marknadens aktörer. Vi kommer att se olika sociala intressen stå mot varandra. Dessa sociala intressen kommer att söka politiska former för att hävda sig. Finns det bara ett parti kommer kampen att stå inom det partiet, med stor risk för att kampen avgörs utanför folklig kontroll. Den lösning som tjänar arbetarklassens och socialismens sak är full frihet för alla politiska riktningar att framföra sin linje. Det kubanska enpartisystemet måste avskaffas.

Enpartisystemet

Det kubanska enpartisystemet har en bakgrund som liknar det sovjetiska. I Sovjetunionen infördes enpartisystemet för att säkra samhället mot kontrarevolution i en krissituation. Inbördeskriget hade förött landet, stora delar av industrin var i spillror, en stor del av de mest hängivna arbetarna hade gett sina liv i kampen. Massnöd och umbäranden hade gjort den beslutsamma revolutionära delen av arbetarklassen till en minoritet. I det läget infördes denna minoritets diktatur som en temporär skyddsåtgärd – vi vet hur det gick. I skyddet av detta maktmonopol växte en privilegierad byråkrati fram som till slut likviderade alla rester av proletär demokrati. De som lett oktoberrevolutionen leddes till sina egna avrättningsplatser. Den stalinistiska kontrarevolutionen segrade. Lenins garde förintades med nackskott och framför exekutionsplutoner.

På Kuba besegrade landsbygdsgerrillan, stödd på masskamp i städerna, den korrupta och tyranniska Batistaregimen. Samtidigt gick det korrupta partisystemet i graven. Den direkta dialogen mellan det revolutionära ledarskapet och massorna ersatte partisystemet. Och naturligtvis fanns hela tiden oron för att ett införande av ett fritt partiväsende skulle användas av den enormt mäktige grannen i norr för att störta revolutionen. Kuba har behållit enpartisystemet med samma motiv som bolsjevikerna: att skydda revolutionen från kontrarevolution. Men utvecklingen blev en annan på Kuba. Ingen kubansk Stalin har stödd på en privilegierad byråkrati trätt fram och likviderat det castroistiska ledarskapet. Det kubanska ledarskapet har trots vacklan och misstag försvarat den socialistiska staten och under oerhört knappa omständigheter skapat en humanitär stormakt. Satsningen på skola och sjukvård är ingen tom fras, vilket land med de grundresurserna kan visa på något liknande? Och detta avspeglar regimens klasskaraktär. Det är inte en förstelnad byråkrati utan en regim som utgår från massornas behov. Det kubanska internationella engagemanget är enastående. Agerandet vid naturkatastrofer och vid epidemiska utbrott, som ebolaepidemierna, talar för sig självt.

Tyvärr finns det även folk inom vänstern som inte förmår att se detta och hålla stånd mot den rasande kontrarevolutionära propagandan. När Hans Linde, utrikespolitisk talesperson för vänsterpartiet, intervjuades i Aktuellt med anledning av Obamas besök på Kuba kunde han inte ens distansera sig från liberalernas Birgitta Olssons rabiata angrepp på Kuba. På frågan om det kunde komma ut något positivt från Obamas besök på Kuba svarade Linde att ”det skulle kunna leda till amerikanska studenter skulle kunna få studera på Kuba”. (Linde tänkte kanske på exilkubaner i andra generationen, vad vet jag). Problemet med Lindes exempel är

att studenter från USA sedan länge fått studera på Kuba. Kuba tar emot ungdomar från fattiga amerikanska familjer som inte har en chans att få högre utbildning i USA. De får gratis medicinstudier mot löfte att de när de är utbildade läkare återvänder till sitt hemland (i detta fall USA) och tjänar folket där. Kuba söker inga egna fördelar, sysslar inte med "brain-drain". Detta gäller ungdomar från all världens länder. Hans Linde bör ta en paus och i lugn och ro fundera på detta exempel. Vad speglar det? Vad säger det om vilka regimer som är demokratiska och vilka som inte är det?

Det finns alltså en del skäl att vara optimist. Den revolutionära entusiasmen må inte vara på 1968 års nivå men det finns oerhört medvetna och bra krafter på Kuba, från partitoppen till fabriksgolvet, som kommer att försvara socialismen. Men för att klara den uppgiften måste full organisationsfrihet råda. Kampen för revolutionens försvar gynnas inte av enparti-systemet. Tvärtom, bakom slutna dörrar kan de krafter som vill underminera revolutionens landvinningar agera. Marknadsreformerna och accepterade av utländska investeringar kan som Claudio Katz hävdar vara nödvändiga, men ska det kubanska övergångssamhället röra sig mot socialism och inte mot ett återupprättande av kapitalismen krävs full organisationsfrihet.

Peter Widén är mångårig Latinamerikaaktivist, medlem av Socialistiska Partiet. Han har tidigare bland annat skrivit *Den syriska katastrofen* i Röda rummet nr 1-2/2015.

Lästips

Böcker om den kubanska revolutionen

K. S. Karol, [Castros Kuba](#) (1970)

Saverio Tutino, [Den kubanska oktoberrevolutionen](#) (1971)

Leo Huberman och Paul M Sweezy: [Socialismen på Kuba](#) (1970)

Artiklar om utvecklingen på Kuba

Livio Maitan, [En avgörande fas i den kubanska revolutionen](#) (1971)

Fred Denfert, [Folkmakten på Kuba](#) (1982)

Janette Habel, [Växande kritik inför partikongressen på Kuba](#) och ["En unik period i fredstid" på Kuba](#) (1991).

Kristofer Lundberg, [Vart går Kuba efter Fidel Castro?](#) (2007)

Emily Morris, [Ett oväntat Kuba](#) (2014)

[Proletären rapporterar från Kuba](#) (2009) och [Proletären om Kuba 2010 - 2016](#)

Relationerna till USA

[Vänsterpress om Kuba/USA – december 2014.](#)

[Vänsterpress om Kuba/USA – januari 2015](#)

[Vänsterpress om Kuba – våren 2016.](#) Om Obamas Kuba-besök